

MARTIN C. PUTNA: Rusko mimo Rusko. Dějiny a kultura ruské emigrace 1917-1991. I. díl. Brno, nakladatelství Petrov 1993, 208 s.

Významný ruský filozof a sociológ Konstantin Leontiev videl opravdivosť, nefalšovanosť národného sebaujadrenia v oddanosti nacionálnej kultúre, v živote v tejto kultúre, pretože sa nie celkom bezdôvodne domnieval, že „všetko je záležitosťou vlastnej kultúry“. Čo sa však stane, ak sa značná časť jej popredných tvorcov, stelesňujúcich ducha národného povedomia, v dôsledku svojráznej „apokalypsy vnútri dejín“, akou bola podľa Nikolaja Berďajeva boľševická revolúcia v Rusku, ocitne v krátkom časovom rozpätí mimo svojej vlasti, a tým stratí samozrejme istoty (aj sebaistotu), svoju občiansku i národnú identitu? Čo dokáže vytvoriť mimo prirodzeného silového poľa národnej kultúry, ktorá je bezosporu prvoradou strážkyňou duchovných hodnôt a integrity národa? Na tieto a mnohé ďalšie bytostne univerzálne otázky sa pokúsil – cez pohnuté a spleť osudy ruskej emigrácie – odpovedať mladý český rusista Martin C. Putna (nar. 1968), autor vsutku priekopníckej publikácie *Rusko mimo Ruska*.

Už zvolený názov knihy implikuje autorov základný postulát: takzvané emigračné Rusko ako každá krajina malo nielen špičky, vďaka ktorým sa vynikajúcim spôsobom zapísalo do dejín svetovej kultúry, ale aj početný ľud.¹ Preto sa stalo podľa názoru M. C. Putnu zvláštnou krajinou, nezaznamenanou na mapách sveta: „krajina-nekrajina menom Rusko mimo Ruska“. „Bolo totiž skutočne krajinou, a krajinu nerobí sebakveľjšia plejáda básnikov a filozofov, ale práve vzájomný vzťah oboch zložiek. Ľud bez svojich básnikov nie je národom a básnici bez národa nie sú krajinou“ (s. 19). Práve pod týmto zorným uhlom nás autor sprevádza impozantnou galériou kultúrnych a duchovných tvorcov 20. storočia, ktorých spojila ruskou revolúciou a občianskou vojnou „navždy poznamenaná pamäť“. Prvý zväzok, časovo ohraničený rokmi 1917-1945, obsahuje celkom štyridsaťsedem portrétov literátov a mysliteľov, v ktorých sa predovšetkým akcentujú kultúrotvorné a hodnotovotvorné prínosy najvýznamnejších predstaviteľov ruskej emigrácie.

Kniha má dve časti: A. *Čas rozptylování a čas shromažďování*. B. *Literatura 1917-1945 (Hvězdy stříbrného věku, Poslední jaro Petrohradu, Objevy emigrace, Opozdilci a navrátilci, Ruská Praha)*. Prvá časť je výstižnou analytickou štúdiou príčin, súvislostí a charakteristických črt troch vln ruskej emigrácie (1917-1922, 1945, okolo roku 1974), v ktorej autor vyčleňuje a sprítomňuje päť základných, dalo by sa povedať profesiových, skupín: sú to spisovatelia, náboženski myslitelia, umelci, vedci a politici. Poukazuje pritom aj na veľmi dôležitý fenomén **vnútornej emigrácie**, ktorý by si podľa môjho názoru zaslúžil osobitnú analýzu, pochopiteľne, aj v inom kontexte a v nejakej inej publikácii. Okrem iného aj preto, že tzv. vnútorné emigrantstvo rovnako ako disidentstvo je explicitne sprievodným znakom každého totalitárneho režimu. Vráťme sa však k meritu autorovej témy – ku skutočnej emigrácii.

¹ Podľa rozličných prameňov bezprostredne po Októbrovej revolúcii emigrovali z Ruska jeden až tri milióny ľudí. A celkový počet emigrantov zo ZSSR, ako uviedla sovietska Pravda 28. apríla 1989, predstavoval okolo dvadsať miliónov.

Je signifikantné a pre ďalšie smerovanie ruskej sovietskej filozofie priam osudové, že napríklad náboženská filozofia, ktorá bola pýchou „strieborného veku“, sa ocitla v emigrácii takmer celá: N. Berďajev, S. Bulgakov, L. Šestov, V. Zeňkovskij, B. Vyšeslavcev, L. Karsavin, A. Kartašov, S. Frank, G. Fedotov, G. Florovskij, F. Stepun, N. Losskij. Väčšinu z nich vyhostili z Ruska na jeseň 1922 ako „potenciálnych priateľov možných nepriateľov ZSSR“, ako znelo oficiálne obvinenie. Do histórie sa táto bezprecedentná akcia boľševickej vlády, keď k západoeurópskym brehom „vyexpedovali“ okolo 200 najvýznamnejších filozofov a vedcov, prilehavo zapísala ako „loď filozofov“.

Duchovným a kultúrnym ohniskom ruskej emigrácie sa stal Paríž, nasledovali Berlín, Praha, Belehrad, Riga, Charbin, Sofia, Varšava, Brusel a Rím, ale aj USA, Južná Amerika, Afrika, Austrália. Najpevnejším spojivom emigrantov so starou vlasťou aj ich vzájomným spojivom bola v skúmanom období, ako ukazuje autor, pravoslávna cirkev, ktorá vyvíjala rozsiahlu organizačnú, vzdelávaciu a kultúrnu činnosť. Napriek všetkým diskrepanciám, ideovým a kompetenčným sporom, hľadaniam a vášnivým diskusiám o otázkach slobody, tradície a autority v cirkvi spoločným pre pravoslávne hnutie v exile bolo úsilie jeho reprezentantov „nájsť nový, pozitívny a tvorivý vzťah medzi kresťanstvom a svetským humanizmom, kresťanstvom a demokraciou, kresťanstvom a tragickým, existenciálnym pocitom človeka 20. storočia (a nielen ruského emigranta) (s. 36).

Autorove analýzy, hodnotenia a reflexie sa opierajú o bohatý a nesmierne cenný faktografický materiál, prinášajú pozoruhodné množstvo informácií svedčiacich o intenzívnych pohyboch aj zápasoch vnútri rozličných táborov ruskej emigrácie.

Každý jednotlivý portrét je vlastne precíznou literárno-psychologickou štúdiou, každá autorova výpoveď je pritom niečím ozvláštnená: pregnanntnou metaforou, často neočakávanou aforistickou koncovkou, otázkou či otázkami seba i čitateľovi, ktoré núti k zamysleniu a môžu byť inšpiráciou aj pre ďalších bádateľov. Napriek formálnej encyklopedickosti sa kniha Martina C. Putna neobyčajne ľahko číta. Každá postava v nej vykreslená zaujme totiž svojou individualitou – názorovou, tvorivou i osobnostnou jedinečnosťou, veľkosťou naplnených i nenaaplnených plánov a ambícií, mierou invencie pri uplatňovaní práva na vlastnú výpoveď o svete.

Z pochopiteľných dôvodov nás osobitne zaujalo autorovo sprítomnenie „ruskej Prahy“, v ktorej dominantné postavenie mali liberáli a kde ťažiskovou kultúrnou sférou pôsobenia bolo školstvo a veda. Okrem súhrnného prehľadu rozličných aktivít ruskej emigrácie v ČSR autor vybral z jej radov desať špičkových osobností, ktorým venoval samostatné medailónky. Sú to: poetka tragického osudu M. Cvetajevová, najslávnejší humorista A. Averčenko (Putna ho nazýva „ruský Karel Poláček“), sociológ a prozaik J. Čirikov, literárny kritik M. Slonim, literárny vedec A. Bem (autor knihy *Psychoanalytické etudy o Dostojevskom*), posledný tajomník L. Tolstého V. Bulgakov, geograf P. Savickij. A napokon: podpredseda Pražského lingvistického krúžku Roman Jakobson („jazykovedný Ahasver“), slavista a filozof Dmytro Čyževskij (autor knihy *Životná filozofia L. Štúra*) a Nikolaj Losskij, ktorého autor považuje za takmer jediného ruského vedeckého filozofa. M. Putna vyzdvihuje originalitu Losského intuitivizmu, ktorý však nenašiel nijaké pochopenie v českom filozofickom prostredí (na vojnovej nohe bol Losskij najmä s Rádlom a Kozákom). Autor lakonicky uzatvára, že česká kultúra si ruských emigrantov prakticky vôbec nepovšimla. Aj dnes ostávajú pre ňu pozoruhodným, lež okrajovým javom.

Rozsah recenzie nám neumožňuje uviesť mená všetkých prezentovaných postáv. Upozorňujeme najmä na portréty, pri ktorých sa autorovi podarilo meritórne vystihnúť filozofické dimenzie tvorby takých mysliteľov ako D. Merežkovskij, I. Bunin, I. Šmeľov, M. Aldanov, G. Ivanov, V. Nabokov, J. Zamiatin.

K nesporným pozitívam knihy patrí aj to, že autor si v nej kladie zásadné otázky, na ktoré zatiaľ nejestvuje jednoznačná odpoveď a ktoré, ako sa nám zdá, sa netýkajú len ruskej emigrácie: Ako si ruská emigrácia so svojím údelom poradila? Čo dokázala za dobu svojej existencie? Čo vzal svet z emigračnej kultúry na vedomie? Čo je jadrom, hlavným obsahom výpovede emigračnej kultúry platným nielen v rámci úzko národnom? Pri hodnotení obdobia 1917-1945 M. C. Putna o. i. konštatuje. „To jediné, čo možno v situácii straty všetkých istôt urobiť, je prijať tento údel za svoj a vydať o ňom poctivé, neprikrášené svedectvo. Žiť a tvoriť s vedomím, že nemôžeme nič mať, že môžeme jedine byť... A tento existenciálny pocit, vyjadrený tak silne kultúrou Rusko mimo Ruska, nemá svoj druhý pól, svoju tienistú stránku, svoj rub. Dva varianty odpovede, teda že pred nami je všetko a že pred nami nie je nič, totiž nie sú rubom a lícom. Oba sú lícom“ (s. 63). To je podľa autora najdôležitejší moment, základná a najcennejšia tónina ruskej emigračnej kultúry. Dodajme: aj jej zmysluplné a nezvratné poslanstvo.

Raisa Kopsová

PhDr. Raisa Kopsová, CSc.

Filozofický ústav SAV

Klemensova 19

813 64 Bratislava

SR

O VZŤAHU FILOZOFIE A LITERATÚRY

TEXTUALITÄT DER PHILOSOPHIE / PHILOSOPHIE UND LITERATUR. Herausgegeben von Ludwig Nagl und Hugh J. Silverman. Wiener Reihe. R. Oldenbourg Verlag, Wien -München 1994, 267 s.

Siedmy zväzok edície Wiener Reihe venovali editori vzťahu filozofie a literatúry, ako sa tento tematizuje v súčasných európsko-amerických filozofických diskusiách. Ludwig Nagl, jeden zo zostavovateľov, podáva v úvodnej štúdií prehľad najvýraznejších tendencií v chápaní druhovej príbuznosti/odlišnosti filozofie a literatúry. Je to postmoderná tendencia, ktorá sa vyvíjala pod zreteľným vplyvom francúzskeho dekonštruktivismu a ktorá podčiarkuje blízkosť filozofie a literatúry, ba dokonca optimálnu možnosť ďalšieho vývinu filozofie vidí v jej premene na literatúru (na „literarizujúcu filozofiu“). Diametrálne odlišnou tendenciou je tendencia koreniaca v teórii diskurzu, v analytickej filozofii alebo aj v konštruktivizme; v jej rámci sa rozvíja kritika postmoderných trendov a argumentuje sa tu proti názoru o možnom (a „beztrestnom“) zblížovaní filozofie a literatúry.